

НОВЕ ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ГРИГОРІЯ ЦАМБЛАКА

Дончева-Панайотова Невяна. Григорій Цамблак и българските литературни традиции в Источна Европа XV-XVII в. — Велико Търново: Веста, 2004. — 575 с.

Творчість Григорія Цамблака (бл. 1364 – 1419/1420 рр.), видатного церковного та культурного діяча, середньовічного інтелектуала й письменника – це близько 50 творів різних жанрів: житій, похвальних слів, проповідей на церковні свята та повчань. Він відомий також як автор гімнографічних творів. Болгарин із походження, Київський митрополит (з 1415 р.) Григорій Цамблак залишив помітний слід і в історії українського, білоруського, сербського й румунського письменств, які в ті часи об'єднувала спільна літературна мова – церковнослов'янська.

Нова книжка болгарської дослідниці Невяни Дончевої-Панайотової “Григорій Цамблак і болгарські літературні традиції у Східній Європі” – наслідок багаторічних археографічних, текстологічних та історико-літературних студій, пов'язаних із творчістю та діяльністю Г.Цамблака в період перебування його в Литві, Україні та Білорусі (1406–1420 рр.), за термінологією авторки – у “литовсько-руський період” (с.10). Дослідниця справедливо стверджує, що цей час був для нього як церковного діяча й письменника “найбільш зрілим і найпродуктивнішим” (с. 10).

Перший розділ дослідження Н.Дончевої-Панайотової становить собою стислий огляд болгарсько-східнослов'янських літературних взаємин епохи середньовіччя. Найбільшу увагу авторка приділяє періоду другого південнослов'янського впливу (XIV–XVст.) та тісно пов'язаній із ним Євтимієвій реформі церковнослов'янської писемності, яка завдяки Київським митрополитам Кипріяну та Григорію Цамблаку поширювалася в Україні, Білорусі та Росії.

У другому розділі дослідниця подає розлогий огляд наукових праць про Григорія Цамблака. Однак попри те, що, як стверджує Н.Дончева-Панайотова, лише в її особистій картотеці налічується близько 1500 позицій, творчий доробок і діяльність

Київського митрополита настільки „неосяжні й неозорі” (с. 101), що потребують „комплексного підходу і міжнародних дослідницьких зусиль” (с. 101). Авторка пропонує насамперед підготувати п'яти- або шеститомне видання творів Григорія Цамблака, використавши при цьому якомога більше списків. Важливим завданням для майбутніх дослідників залишається й вивчення “темних місць” біографії цього культурного та церковного діяча, а також усебічне вивчення його творчості й ролі в історії “окремих православних літератур” (с.103).

Приділяє увагу Н.Дончева-Панайотова й основним віхам на життєвому шляху Григорія Цамблака, особливо періоду його перебування в Білорусі, Литві та в Україні, а також участі в католицькому Констанцькому соборі в Німеччині 1418 р.

Для вивчення діяльності Григорія Цамблака в київсько-литовський період надзвичайно важливий четвертий розділ, де авторка уважно простежує й аналізує всі згадки про письменника-митрополита, що містяться у 32 східнослов'янських літописах, на жаль, переважно російських (21) та білорусько-литовських (9). Українських джерел залучено лише два – Короткий Київський літопис і “Синопис”, які в монографії чомусь названі “західноруськими місцевими літописами” (с. 157 і далі). Зазначу, що матеріали про Григорія Цамблака присутні в Густинському літописі, в історичних творах Клірика Острозького та Захарії Копистенського; його ім'я активно використовувалося прихильниками й супротивниками церковної унії наприкінці XVI – XVII ст., про що, до речі, Н. Дончева-Панайотова побіжно згадує, посилаючись на нові дослідження литовського історика А. Каткуте (с. 86).

П'ятий розділ – це передрук попередньої монографії Н. Дончевої-Панайотової “Словото на Григорій Цамблак за митрополит Киприан” (Велико Търново, 1995. – С. 9–68). Тут подається докладна інформація про списки,

видання та дослідження “Слова надгробного митрополиту Кипріяну”, простежуються автобіографічні моменти та способи відображення історичної дійсності, приділяється увага жанрово-стильовим та композиційним особливостям твору.

Популярність доробку Григорія Цамблака серед православного слов'янства була настільки значною, що за прикладом “Златоуста” – збірника, до якого ввійшли в основному твори Іоанна Златоуста, східнослов'янські середньовічні книжники укладають рукописну “авторську” “Книгу Григорія Цамблака” (близько 20 проповідей). Н.Дончева-Панайотова в шостому розділі докладно висвітлює проблему виникнення, змісту та поширення цього збірника, послуговуючись при цьому десятьма відомими їй списками “Книги Григорія Цамблака”. У додатках до монографії подано фотокопії деяких із них.

Твори Григорія Цамблака поширювалися у православному слов'янському світі аж до XIX ст., однак форма деяких проповідей у пізніші часи перестала влаштовувати реципієнтів. Тому і з'явилися їх переробки. Н. Дончева-Панайотова стверджує, що в XVII ст. в Україні (“в южноруските земи”) анонімні автори-редактори на основі Цамблакових “Слова на Великий п'яток” та “Похвалного слова св. Димитрію” створили власні версії цих проповідей. Тут же дослідниця аналізує виявлену нею переробку “Похвалного

слова апостолам Петру й Павлу”, що також належить до другої половини XVII ст. У додатках опубліковано її текст.

У восьмому розділі авторка розглядає досі невідомі твори Григорія Цамблака, а в додатках публікує їх тексти (“Трете похвальне слово великомученику Георгію”, “Тлумачення Апостола” та “Повчання про прощення гріхів”).

У дев'ятому розділі розглянуто вплив творчості Григорія Цамблака на деяких російських письменників XV–XVII ст., зокрема Іллі Псковського, монаха Василя, Григорія Суздальського, Йосифа Волоцького.

Надзвичайну цінність для дослідників становлять уміщені в монографії кольорові репродукції з Російського літописного зведення XVI ст., на яких зображено сцени, пов'язані з перебуванням Григорія Цамблака на території Великого князівства Литовського, зокрема хірокопія на Київського митрополита, сцена, де він диктує текст грамоти та його похорон.

Загалом рецензована монографія Н.Дончевої-Панайотової “Григорій Цамблук і болгарські літературні традиції у Східній Європі XV–XVII ст.” – це вагомий внесок не тільки у вивчення творчого й життєвого шляху Г.Цамблака, а й у дослідження болгарсько-східнослов'янських культурних зв'язків епохи пізнього середньовіччя та ранньомодерного періоду.

Юрій Пелешенко

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ІНТЕРТЕКСТ

Рихло П.В. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст. – Чернівці: Рута, 2005. – 584 с.

Ім'я уродженця Чернівців, німецькомовного поета Пауля Целана широко відоме у світі. На Заході, особливо в німецькому культурному середовищі, про нього написано сотні монографій і тисячі статей. Набагато менше знаний він на пострадянському просторі. Раніше це можна було пояснити ідеологічними факторами: євреї з походження, що мріяв стати німецьким поетом, утікач із СРСР,

який після фашистських “трудових” таборів, кількарічних поневірянь у повоєнній Румунії та Австрії знайшов собі врешті-решт притулок у французькій столиці, “герметичний” лірик, вірші якого схожі на криптограми, – усе це аж ніяк не вписувалося в догматику панівних тоді естетичних уявлень, продиктованих нормами “соціалістичного реалізму”. Згодом, коли ідеологічні чинники втратили